

BORGES'İN BİR İCADI OLARAK BORGES

“Evren, (başkaları kütüphanede der)”

Babil Kütüphanesi

“Amerikalı eleştirmen Harold Bloom, 1994'te Borges'i 'Batı uygarlığının olmasalardı manen daha az zengin olacağımız yazarları' nın listesine yerleştirdi.” Böyle bir listede yer almak için sadece iyi bir yazar olmanın yetmeyeceği bir gerçek. Borges, her ne kadar hiç bir öyküye benzemeyen fantastik kısa öyküleri ile tanınsa da, iyi bir okur ve yazar olmanın ötesinde nam-ı diğer “evrenin kütüphanecisi”, her okumada kanlı canlı karşınızda duran edebiyatın ta kendisidir. O, edebiyatta Borges'i Borges'e rağmen Borges'in bir icadı olarak kurguya dahil eden edebi bir dehadır.

Borges önce iyi bir okurdur, sonra bir yazar. Kendisinin de röportajlarında ve düzyazılarında dile getirdiği gibi onu yazarlığa sevk eden yoğun ve sürekli okumaları olmuştur; yazar olmaya karar vermemiştir Borges ama iyi bir okur olmada hayatı boyunca karar kılmıştır. Hayatı okuduğu kitaplar üzerinden düşünmüş; düşüncesinin patikaları onu bazen “Labirent” gibi kısa bir öyküye ulaştırmış, bazen de “Tartışmalar” ya da “Öteki Soruşturmalardaki gibi edebi analizlere yönlendirmiştir.

Her ne kadar yazdıklarının kaynağı ve duygulanımları ile Arjantinli olsa da Borges birçok dünyanın ve ruh halinin insanıdır. Edebi anlamda bir vatani olmadığı gibi, -izmi tanımlamaları da baştan reddeden bir duruşu vardır. Onun yazını geleneksel, modernist yada postmodernist olarak tanımlamak mümkün değildir ama James Woodall'ın deyişiyle onun “*bilinçli bir modern*” olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Modernliğin gereği olan geçmişi ve geleceği şimdide buluşturmak, Borges yazınının temel özelliklerinden biridir. Tam da bu yüzden, onun yazınında Arjantinli **Gacho**'ların geleneksel anlatılarını da bulursunuz, post yapısalcıların teorilerinin kaynağını da. Bu modern duruşuyla hem modernist hem de postmodernist düşünce de pek çok ismin uğrak noktası olmuştur Borges. Foucault'tan Eco'ya, Manguel'den Derrida'ya, Marquez'den Calvino'ya kadar pek çok yazar / düşünür onun düşüncesinin patikalarında gezinmiştir. Bu isimler arasında en bilineni ise Gülün Adı romanında kör kütüphaneci Jorge da Burgos karakteriyle Borges'den daha iyi bir kütüphaneci olmayacağını itiraf eden Umberto Eco'dur. Günümüz Modern düşüncesinin arka planında Heidegger, Benjamin, Derrida, Calvino'nun yer aldığı kadar edebiyat üzerine düşünceleri ve önermeleri ile Borges de yer almaktadır. Etkilediği devasa literatür ve etkilediği edebi-felsefi düşünce atlası dikkate alındığında, Alastair Reid'in deyişiyle; “*Hiç Borges okumamanın edebi anlamda bekarete karşılık geldiği*” açıktır.

Tüm bu sebepler yüzünden, Onun yazınına konuk olduğunuzda adeta bir edebiyat müzesindeymiş gibi hissetmeniz doğaldır. Bu müzede büyük yazarlar da vardır, isimleri günümüze kadar gelememiş olanlar da. Poe, Kafka, Wilde, Kipling, Shakespeare, Joyce, Shaw, Dante, Whitman, Yeats, Emerson, Flaubert, Coleridge, De Quincey ve daha niceleri Borges'i okuma yolculuğunuzda size eşlik eder.

Gacho: Genellikle Güney Amerika'da pampa, chaco veya Patagonya otlaklarının, özellikle Arjantin, Uruguay, Güney Şili ve Brezilya'nın Güney Bölgesi başta olmak üzere bazı bölgelerin sakinlerini tanımlamak için kullanılan bir terim. Brezilya'dan Rio Grande do Sul eyaletinden gelenleri belirtmek için de kullanılır.

Borges -kendisinin de sürekli ve değişmez vurgusuyla- her şeyden önce büyük bir okurdur. O, Dünya Edebiyatının canlı hafızasıdır, okuma yolculuğuna okurunu da dahil eden ve yolculuk bittiğinde okuru da kendisi de başladığı yerde olmayan, bilimdeki akli edebiyata sokan, edebi bir filozoftur.

Edebiyat üzerine düşüncelerini içeren “Tartışmalar” ve “Öteki Soruşturmalar” kitapları onun okur olarak geçtiği yolları, okuyucusuyla en açık paylaştığı metinlerini içerir. Bilindik eleştirel kitaplara benzemeyen bu eserler, Borges’in zevklerini ve aklını meşgul eden çeşitli konuları kapsar. Tam da bu yüzden içeriğindeki karmaşıklığı gidermek adına hiç bir şey yapmaz Borges. Sur Dergisi’nde yayınlanan ve sonra kitap haline getirilen bu denemeler, akademik olandan çok uzak olmakla birlikte biçim olarak öyküleri ile fazlasıyla benzerlik taşır. Tıpkı öykülerinde olduğu gibi edebiyat tarihi üzerine yaptığı araştırmaları, rastgele karşısına çıkan konularmış gibi aktarır okura ve bu yolla bir deneme yazarı olarak kendisini de kurguya dahil eder. Deneme türünde yazılmış eleştirileri onun nasıl bir kurgu yazarı olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Örneğin, “Öteki Soruşturmalar” da yer alan “Kafka ve Selefleri” isimli denemesine “*Bir keresinde Kafka’nın öncüllerini incelemeyi tasarlamıştım*” diye başlar ki bu türden başlangıçlar çoğu Borges öyküsünde bir tuzak olarak okurun karşısına çıkar. Denemenin devamında tesadüf eseri karşısına çıkan bazı edebi metinlerle Kafka’nın akrabalığını ortaya çıkarır. Kafka incelemesi gibi duran bu deneme temelde Borges’in “*Her yazar atalarını yaratır*” önermesini Kafka’nın esin kaynakları ile ispatından başka bir şey değildir. Bu yüzden, Borges’in edebiyat ve bir bütün olarak kültür üzerine yazdıkları, deneme olarak değil; edebiyatın kendisi olarak okunduğunda asıl anlamına kavuşur.

Deneme ve eleştiri yazılarından da anlaşıldığı üzere Borges, sistematik bir okur değildir. Aksine başına buyruktur. Kimi zaman bir ansiklopedi maddesi bile onu tatmin etmeye yeter. Kendisinin de çoğu kez itiraf ettiği gibi, üzerine pek çok kez yazdıysa da, edebiyat tarihinin kült olmuş pek çok eserini sonuna kadar okumamıştır Borges. O, gerçeğin çekirdeğini kitaplarda arar. Sistematik okumalar ve kaynakçalarsa, böyle bir amaca hizmet etmekten çok kişiyi yavaşlatan unsurlardır ona göre. O, okumalarında anımsar, karşılaştırır, bir okumadan diğerine zıplar, metnin içindeki duyguları çıkarıp getiriverir. Bu, Arjantinli yazar Ezequiel Martinez Estrada’nın tanımıyla “*zinalı bir okuma biçimidir.*”

O, okuduğu metinlerden alacağı hazzın peşinde iyi bir okur olarak, günümüzde kimsenin okumadığı şeyleri de okumuştur ve hatta, okuduğu metinlerde zihninde kıvılcım yaratanları bir fikir olarak öykülerine de yerleştirmiştir. Bu kıvılcımı bazen Yahudi Kabalacıların metinlerinde bulur Borges, bazen de Pascal’ın günlüğünde. Onun için önemli olansa, kendisine bu kıvılcımı veren kaynaktan yola çıkıp, gitgide ondan uzaklaşmak ve yazının kendisine ulaşmaktır, zira “*yazı yaşamı önceleyendir.*” Bu zorlu yolculukta, biçim içerikten daha önemlidir Borgeste. Öykülerinde ve denemelerinde bir bilim adamı üslubuyla ayrıntıları okuruna sunar. Onun edebi ağırbaşlılığının ardındaki kusursuzluk, dehasını gösterir. Bu edebi deha sayesinde Calvino’nun vurgusuyla;

“Borges, bizim de tanıklık ettiğimiz son büyük edebiyat buluşunu, yeni bir yazınsal

türü gerçekleştirmiştir. *“Borges’in buluşu, bir öykü yazarı olarak kendi kendisini yaratmak olmuştur; bu buluş, bu “kolomb yumurtası”, neredeyse kırk yaşına kadar önünü kesen bir engeli aşmasını, deneme yazarlığından öykü yazarlığına geçmesini sağlamıştır. Borges, şöyle bir fikirden yola çıkmıştı: yazmak istediğin kitabı, kimsenin bilmediği varsayımsal bir yazar, başka bir dil ve kültürden bir yazar zaten yazmış gibi davranmak ve bu varsayımsal kitabı betimlemek, özetlemek, değerlendirmek.”*

Bu fikrin ilk meyvesini “El-Mutasıma Yaklaşım” isimli öyküsüyle verir Borges. Bu varsayımsal yazarı öylesine “akla yatkın” betimlemiştir ki, öykü Sur Dergisi’nde yayınlandığında okuyucular metnin Hintli bir yazarın kitabı üzerine bir eleştiri yazısı olduğuna inanmışlardır. Borges’in bu edebi dehasını en iyi tanımlayanlardan biri de Calvino’dur:

“Borgesle birlikte karesi alınmış bir Edebiyat doğar” der, “ Aynı zamanda kendisinden karekökü çıkarılmış bir edebiyattır bu. Daha sonra Fransa’da kullanılacak olan bir terimi kullanmak gerekirse “Potansiyel Edebiyat” söz konusudur burada.”

Borges, bu potansiyel edebiyatı “Don Quixote’nin yazarı Pierre Menard” da okur merkezli bir boyuta taşıyarak olgunlaştırır. “Don Quixote’nin yazarı Pierre Menard” da okurun atfettiği şeylere göre kitabın değiştiğini öne sürdü Borges. Kaynağı çok daha eskilere dayanan bu düşünceyi edebi bir deneyle bir adım ötesine taşır Borges.

Metnin başında Pierre Menard’ın niyetini *“Başka bir Quixote yazmak değil, Don Quixote kitabının iki bölümünü 3 yüzyıl arayla yeniden yazmak”* olarak tanımlar Menard’ın *“Akıllara durgunluk veren amacı, Miguel de Cervantes’inkilerle -kelime kelime, satır satır- örtülecek birkaç sayfa yazabilmektir.”* Pierre Menard, Don Quixote kitabının kendisini yazmak ister. Bunu başarabilmek için Borges’in Menard’a sunduğu yol basittir:

“İspanyolca’yı iyice öğren, Katolik dinini yeniden benimse, Türklerin ve Arapların hilaline karşı savaş, Avrupa’nın 1602 ile 1918 arasındaki tarihini unut, Miguel de Cervantes ol.”

Pierre Menard’ın girişiminde Borges’in edebiyat anlayışı saklıdır. Evreni bütün ve tek bir kitap olarak tasarlayan Borges’e göre, bu bütünlüğe ulaşabilme amacında olan tüm yazarlar gibi Cervantes’in Don Quixote’u da, tüm diğer kitaplar gibi rastlantı eseri doğmuş bir kitaptır. Denemenin ilerleyen bölümlerinde daha da ileri giderek, Don Quixote kitabının kendisini yazabileceğini iddia eder Borges ve eğer bunu yapmak isterse, önündeki yol Cervantes’inkinden çok daha çetindir. Çünkü:

“17. yüzyılın başında Don Quixote yazmak akla yakın, gerekli ve hatta kaçınılmaz bir girişimdir; 20. yüzyılın başındaysa neredeyse imkansızdır. Son derece yoğun olaylarla dolu üç yüzyılın uçup gitmiş olması boşuna değildir. Tek bir örnek vermek gerekirse, bu olayların arasında Quixote’nin kendisi de bulunmaktadır.”

Tam da bu zorluğu aşabildiği için; *“Cervantes’in metniyle Menard’ınki kelimesi kelimesine birbirinin eşi olmakla birlikte, ikincisi neredeyse sonsuz bir zenginliktedir”* Borges’e göre.

Denemenin içinde yer alan pek çok fikir okuyucuyu başta eğlendirse de geçmişte,

şimdide ve gelecekteki tüm yapıtların alfabenin tüm harflerinin rastlantı sonucu bir araya gelmesinden oluşmuş olduğu ve yüzyıllar arayla başka isimlerin de aynı eserleri yazabileceği fikri yazar kavramına büyük bir darbe indirir.

Bu önermesini Babil kitaplığında sistematik bir düşünce haline getirir Borges: *“Birincisi: Kitaplık öylesine kocamandır ki, insan kökenindeki herhangi bir eksilme, orda solda sıfır kalmaktadır. Öbürü: her nüsha tek ve benzersiz, yeri doldurulmazdır. Yine de (Kitaplık, bir toplam olduğundan) her zaman yüzbinlerce kusurlu suret buluna- bilmektedir: yalnızca bir harfi ya da virgülü değişmiş yapıtlar.”*

Edebiyat tarihini geri döndürülemeyecek biçimde değiştiren bu düşüncenin bir uzantısı olarak tüm edebiyatı anonimmiş gibi okur Borges. Sadece kendisi değil, “Tlön, Uqbar, Orbius Tertius” isimli öyküsünde Tlön gezegeninde yaşayan tüm insanlar da onunla aynı fikirdedir. İsmi kadar kendisi de tuhaf bu öyküsünde *“Oyun kâğıtlarına, konuşulan dillerine, hakanları ve denizlerine, madenlerine, kuşları ve balıklarına, cebir ve ateşine, bütün din bilimsel ve metafizik sapkınlıklarına”* kadar hiçbir şeyi eksik olmayan, bilinmeyen bir gezegeni anlatır Borges. Borges’in edebi anlamda hayalini yansıtan bu yeni dünya; gökbilimcilerden, mühendislerden, doğabilimcilerden,geometricilerden ve metafizikçilerden oluşan gizli bir topluluğun buluşudur.

Tlön gezegeninde *“Yazarın kitabına imza koyması, alışılmış bir şey değildir. Yazarların birbirlerinden çalması diye bir kavram yoktur; bütün kitapların zaman dışı ve anonim bir yazarın yarattığı olduğu saptanmıştır. Eleştirmenler çoğu kez yazar uydururlar; birbirine benzemeyen iki kitap -diyelim ki Tao Te Ching ve 1 001 Gece Masalları- seçer, ikisini de aynı yazarın eseri sayar, sonra da inceden inceye bu ilginç homme de lettres'in psikolojisini saptarlar.”*

Borges bu ve buna benzer okur merkezli edebi denemeleri ile kendine rağmen bir edebiyat anlayışı geliştirerek edebiyat tarihini keskin bir biçimde değiştirir. O, her kitabın bütün diğer kitapları hem içerik, hem de zihinsel olarak vaat ettiği fikrinden yola çıkar ki bu düşüncenin sonucu olarak, dünya üzerinde yazılmış tüm kitaplar tek bir kitaba ulaşmak için yapılan denemelerdir. *Tek bir kitap bütün kitaplardır ve bütün kitaplar da tek bir kitaptır.* Yazarların çokluğunun bir önemi yoktur. Çünkü *“her şey yazılmıştır.”* Kitaplık birbirine benzer nitelikte milyonlarca kitapla doludur ki hepsi de birbirinin tekrarıdır. Kitaplık evrenin ta kendisidir ve bu evrende *“Bir okur, kütüphaneci, derlemeci, yazar olmadan önce insan da bir yazı sayfasıdır.”*

Borges’in edebi anlamdaki bu büyük buluşu, onun *“Her yazar kendi atalarını yaratır”* sözünün de kaynağını oluşturur. Edebiyatta kendine hatırı sayılır bir yer edinmiş Borgesvari ifadesi her ne kadar kendisinden sonra gelen yazarlar için kullanılıyorsa da; Borges’in düşüncesinde, kendisinden önce gelen yazarlar da bu tanımlamanın içindedir. Tıpkı Pierre Menard’ın girişiminde olduğu gibi, kendisinden önceki tüm yazarlar onun okumasına aittir artık. Öte yandan bir Borges okuru için de Chesterton, Kafka, Shakespeare, Dante ve hatta Cervantes’in metinleri bile belirgin bir Borges tınısı taşır.

Tüm dünyayı bir kitaba sığdırmaya çalışan yazarların aksine, eşine az rastlanır biçimde dünyanın kendisini bir kitap olarak gören yazarlardandır Borges. Ömrünün yarısını karanlıkta bırakan körlüğü bile kendisi ve başkaları için okumaya çalıştığı bu kitaptan ayırmaz onu ve O, kimi zaman taklit de ettiği! Borges’e rağmen varlığını

sürdürmeye devam eder. Borges'in Borges'e karşı verdiği bu savaşı "Borges ve Ben"de okuruyla paylaşmaktan da çekinmez büyük Usta:

"Ben, kendimde değil Borges'de kalacağım (eğer ben biriysem tabii)... Yıllar önce ondan kurtulmaya kalktım ve kent dışındaki gecekondu mahallelerinin söylencelerini bırakıp zaman ve sonsuzlukla oyunlara yöneldim. Ama o oyunlar da eninde sonunda Borges'in bir parçası oldu çıktı, ben şimdi başka şeylere yönelmek zorundayım. Anlayacağınız, benim yaşamım sürekli bir kaçış; ben her şeyi yitiriyorum ve her şey ya unutulup gidiyor ya da ötekine kalıyor. Bu satırları hangimiz yazıyor, ben mi, o mu, bilmiyorum."

KAYNAKÇA:

- Jorge Luis Borges, *Alef*, Çev. Tomris Uyar, Fatih Özgüven, Fatma Akerson ve Peral Bayaz, İletişim, İstanbul, 2001
- Jorge Luis Borges, *Tartışmalar*, çev. Çiçek Öztekin, İletişim, İstanbul, 2014
- Jorge Luis Borges, *Öteki Soruşturmalar*, çev. Paral Bayaz ve Türker Armaner, İletişim, İstanbul, 2012
- *Borges ve Yazma Üzerine*, Der. N. Thomas Di Giovanni, Daniel Halpern, Frank Macshane, çev. Tomris Uyar, İletişim, İstanbul, 1998
- Alberto Manguel, *Borges'in Evinde*, çev. Cem Akaş, Yapı Kredi, İstanbul, 2015
- Italo Calvino, *Amerika Dersleri*, çev. Kemal Atakay, Yapı Kredi, İstanbul, 2013
- Jason Wilson, *Jorge Luis Borges*, çev. Tonguç Çulhaöz, Yapı Kredi, İstanbul, 2011
- James Woodall, *Kitabın Aynasındaki Adam*, çev. Armağan Anar, İletişim, İstanbul, 1997
- *Borges'le Söyleşiler*, Ed. Richard Burgin, çev. Hatice Esra Mescioğlu, Paradigma, İstanbul, 2009